

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

ДИБА ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

УДК 339.727.22

**СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародних фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор

Мозговий Олег Миколайович,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
завідувач кафедри міжнародних фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Сіденко Світлана Володимирівна,
Інститут світової економіки і міжнародних
відносин НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу глобальних систем сучасної цивілізації

кандидат економічних наук

Дзюба Павло Валерійович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри міжнародних фінансів

Захист відбудеться “_15_” червня 2009 року о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.02 у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49г, ауд. 601.

Автореферат розісланий “_15_” травня 2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук,
професор

Л.Л. Антонюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку поряд з науково-технологічними, інформаційними, фінансово-економічними все більш значними стають соціальні виміри глобальних трансформацій. Забезпечення соціалізації економічного розвитку ставить нові вимоги до використання інвестиційних ресурсів із їх пріоритетною орієнтацією на збалансований та гармонійно узгоджений за всіма параметрами соціальний розвиток людини. Дослідження цих проблем актуалізується і сучасною світовою економічною кризою, що негативно позначається як на фінансовому та виробничому секторах, так і соціальній сфері.

Підвищення конкурентоспроможності економіки України передбачає розроблення і реалізацію дієвої стратегії залучення інвестицій до соціальної сфери для створення належних умов усталеного зростання, розвитку національного людського капіталу. За цим контекстом внаслідок обмеженості внутрішніх ресурсних джерел особливо гостро постає питання залучення у соціальну сферу іноземних інвестицій, а відтак – розроблення відповідної державної політики щодо формування сприятливого інвестиційного клімату й іміджу України.

Вирішення соціально-економічних проблем глобального розвитку базується на теоретичних основах виявлення й дослідження закономірностей і суперечностей міжнародної взаємодії суб'єктів міжнародних економічних відносин в інвестиційно-соціальній сфері. Зарубіжна наукова думка, представлена такими вченими, як Д. Белл, Т. Бентлі, Дж. Б'юкенен, Р. Вернон, Дж. Гелбрейт, М. Гальвановський, С. Долгов, П. Друкер, К. Ероу, Л. Ерхард, Дж. Майер, М. Вжосек, Дж. Маршал, А. Мовсесян, Д. Норт, С. Огнівцев, В. Ойкен, Д. Олесневич, Лі Радеба, Дж. Сорос, Дж. Стігліц, Ф. Фукуяма, О. Юданова та ін., орієнтована на аналіз проблематики інвестиційного глобалізму включно із його соціальним компонентом. У працях вітчизняних науковців В. Андрійчука, О. Білоруса, В. Білошапки, В. Вергуна, Б. Губського, О. Мозгового, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, В. Новицького, Є. Панченка, Ю. Пахомова, А. Поручника, О. Рогача, В. Сіденка, С. Сіденко, А. Філіпенка, Т. Циганкової, В. Чужикова, А. Чухна, В. Шевчука та багатьох інших обґрунтовуються національні інтеграційні пріоритети, механізми залучення й ефективного використання іноземних інвестицій у реалізації соціально значущих проєктів і програм.

Тим не менше, у представницькому науково-теоретичному та практичному аспектах проблеми глобальної соціалізації як однієї з ключових тенденцій світогосподарського розвитку висвітлено недостатньо. Окремого розгляду вимагає соціальний компонент прямих іноземних інвестицій (ПІІ) насамперед транснаціональних корпорацій (ТНК) та міжнародних організацій. Із врахуванням зазначеного актуальним є дослідження впливу

іноземних інвестицій на соціальну складову економічного розвитку України та розроблення практичних рекомендації щодо підвищення ефективності їх використання, оптимізації масштабів, структури й адресності.

Вагомість окресленої проблематики, її недостатня вивченість, науково-теоретична й прагматична важливість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках міжкафедральної науково-дослідної теми «Управління конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку (державний реєстраційний номер 0101U002948)» факультету міжнародної економіки та менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Особисто автором підготовлено розділ «Конкурентоспроможний розвиток і регулювання соціальних відносин в Україні». Дисертант брав участь у виконанні наукового дослідження кафедри банківських інвестицій ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» на тему: «Інвестування соціального розвитку України» (номер державної реєстрації 0105U001895) на замовлення Міністерства освіти і науки України, у якій ним особисто розроблено рекомендації щодо ефективного використання іноземних інвестицій групи Світового банку у соціальному розвитку України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є виявлення впливу іноземного інвестування на розвиток національних економік в умовах глобалізації та обґрунтування напрямів і засобів підвищення його соціальної ефективності.

Для досягнення мети поставлено такі дослідницькі завдання:

- дослідити соціальні аспекти економічної глобалізації, її сучасні прояви та детермінанти;
- виокремити соціальні компоненти іноземного інвестування;
- визначити напрями інвестування соціалізації розвитку країн в умовах глобалізації;
- виявити специфічні аспекти соціального компонента економічного розвитку України;
- проаналізувати соціальну спрямованість прямих іноземних інвестицій в українську економіку;
- удосконалити методичні підходи щодо визначення соціальної ефективності іноземних інвестицій;
- виокремити напрями активізації соціальної спрямованості інвестицій ТНК;
- запропонувати шляхи поліпшення інвестиційного клімату для активізації залучення соціально орієнтованих іноземних інвестицій України.

Об'єктом дослідження є процес міжнародного інвестування соціально-економічної сфери.

Предметом дослідження є соціальний компонент іноземного інвестування української економіки у глобальних умовах її розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною базою дослідження є концептуальні положення теорій іноземного інвестування і наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних учених з проблем соціалізації розвитку. Методологічною основою дисертаційної роботи є діалектичний метод пізнання економічних процесів та їх елементів у поєднанні з системою інвестиційних факторів у соціально орієнтованому розвитку України.

Метод аналізу та синтезу застосовувався у дослідженні умов, за яких відбуваються іноземні інвестиційні процеси, та відносин між країнами і міжнародними організаціями з приводу залучення й використання коштів на фінансування проектів соціальної сфери. Активно використовувався метод наукової абстракції для поглибленого пізнання досліджуваного явища – іноземного інвестування соціальної сфери. У дослідженні значну увагу приділено використанню методу порівняльного і статистичного аналізу на зібраному фактичному та статистичному матеріалі, його систематизації й узагальненні. На основі системного використання загальних і конкретних методів дослідження за фактами виявлено закономірності, наслідки, визначено загальні стійкі, тривалі причинно-наслідкові зв'язки, які не можна ігнорувати у дослідженні міжнародної інвестиційної діяльності.

Джерелами інформації та статистичною базою дослідження слугували законодавчі й нормативно-правові акти України, що регулюють механізми залучення і використання іноземних інвестицій у соціальній сфері України, матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства праці та соціальної політики України, міжнародних організацій (ООН, Світовий банк, МВФ, МОП тощо), наукових конференцій, результати наукових досліджень Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, фахова монографічна і періодична література, законодавчі й нормативні акти та інші наукові джерела.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає у тому, що на основі конструктивного осмислення основних теоретичних концепцій і методичних підходів щодо проблематики дослідження іноземного інвестування узагальнено та обґрунтовано механізми їх ефективного використання у розвитку соціальної сфери України.

Нові наукові положення, отримані особисто автором, які виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше одержано:

– нові підходи щодо дослідження об'єктивно обумовленого суперечливого процесу соціалізації економіки як однієї з ключових тенденцій світогосподарського розвитку із виокремленням її інвестиційного компонента; дано сутнісну характеристику сучасної структуризації процесів глобального інвестування, коли злиття і поглинання мотивуються не

лише прагматичними бізнес-інтересами, але й соціокультурними факторами та специфіками; доведено, що за умов глобалізації соціальні виміри національних економік, з одного боку, віддзеркалює фундаментальну закономірність їх розвитку, з другого – стає дедалі більш залежною від локальних, регіональних, цивілізаційних викликів; показано, що інвестиційні механізми ринкових економік розвинутих країн загалом забезпечують підвищення соціальних стандартів життєдіяльності людини; а економікам, що розвиваються, й транзитивним економікам для цього необхідні цілеспрямовані соціально мотиваційні заходи стосовно як внутрішнього, так і, особливо, зовнішнього інвестування;

– комплексну характеристику міжнародної інвестиційної діяльності з виділенням визначальних аспектів її прямого й опосередкованого впливу на соціальний розвиток країн-реципієнтів; удосконалено класифікацію іноземних інвестицій, коли поряд із загальноновизнаними видами виокремлено соціальні іноземні інвестиції на задоволення суспільних матеріальних і духовних потреб заради людського розвитку, що дало змогу дослідити зміст таких інвестицій, напрями здійснення й показники ефективності; систематизовано види і форми соціально орієнтованих прямих іноземних інвестицій: державних, приватних і змішаних;

– обґрунтування напрямів соціально орієнтованого розвитку української економіки на основі використання іноземних інвестицій, що у кількісному плані визначаються оптимальними пропорціями внутрішніх і зовнішніх інвестицій із синхронізованими темпами зростання, у якісному – спираються на заходи макроекономічного стимулювання ПП, активізацію соціальної спрямованості й консолідацію національних економік із ТНК національного і зарубіжного походження та форми їх взаємного соціального партнерства, особливості соціально орієнтованої інвестиційної співпраці з міжнародними організаціями;

удосконалено:

– методи порівняльного аналізу інтернаціоналізованого процесу соціалізації з ідентифікацією його ключових чинників: науково-технологічних, інформаційних, економічних, ментальних; виявлено, що універсальним інструментом вирішення соціальних завдань (програм, проектів) є активізація інвестування, у тому числі (іноді – у першу чергу) іноземного;

– підходи визначення ефективності іноземних інвестицій у соціальний розвиток країни з ідентифікацією відповідних умов і критеріїв, а саме: по-перше, необхідність їх надання у визначених (відповідно з масштабом дефіциту коштів) обсягах для забезпечення розвитку людини, коли іноземні інвестори надають урядам країни достатні ресурси для здійснення масштабних інвестицій в охорону здоров'я, освіту та соціальну інфраструктуру; по-друге, такі інвестиції мають надаватися на транспарентній і соціально передбачуваній основі за низьких операційних витрат із забезпеченням належної економічної віддачі; по-третє, країна-

реципієнт повинна мати можливість відносно вільно ними розпоряджатися (превалювання принципу «національної власності») для отримання оптимальних кінцевих результатів;

дістали подальший розвиток:

– систематизація соціальних факторів економічного розвитку з виділенням рівнів (корпоративно-галузевий, локально-регіональний, національний, міжнародно-регіональний, глобальний) із врахуванням їх загальних та специфічних ознак; визначення взаємопов'язаних понять «соціалізація», «глобальна соціалізація», «соціальна відповідальність», «соціальне партнерство», що формують адекватну сучасним глобалізаційним реаліям основу для системного аналізу соціального компонента економічного розвитку;

– обґрунтування доцільності й необхідності подальшої інвестиційної взаємодії України з міжнародними гуманітарними фундаціями; визначення пріоритетів такої взаємодії в умовах глобалізації економічних відносин через інституційні реформи, які за сприяння становленню громадянського суспільства із його політичними свободами розширюють доступ усього населення до соціальних послуг і благ: якісних й доступних освіти, медицини, можливостей творчої самореалізації, що уможливорюються збільшенням рівня зайнятості й подоланням бідності.

Практичне значення отриманих результатів дасть змогу суттєво активізувати залучення іноземних інвестицій у соціальну сферу України та підвищити ефективність їх використання.

Окремі положення та пропозиції дисертаційного дослідження впроваджені у практику: Рахункової палати України у процесі проведення контрольно-аналітичних заходів щодо ефективності використання позик міжнародних фінансових організацій (довідка № 12-2486 від 18.12.2006 р.); Виконавчого комітету Хмельницької міської Ради у розробці Стратегічного плану економічного розвитку м. Хмельницький (довідка № 42-3493 від 3.11.2008 р.); Ощадного банку України у розробці стратегії участі банку у реалізації державних проєктів соціальної сфери регіонів України (довідка № 68-9457 від 25.09.2008р.); Представництва в Україні Світової організації розвитку у підготовці Міжнародного форуму «СВРО-2012. Інфраструктура. Інвестиції. Інновації» (довідка № 45 від 23 жовтня 2008 р.); Інвестиційно-консалтингової групи у підготовці та проведенні Міжнародного ярмарку «Україна відкрита для інвестицій» (17-18 квітня 2008 р.) (довідка № 20102008/2 від 2.10.2008 р.).

Результати дисертації використанні у навчальному процесі кафедри міжнародних фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (довідка від 23.09.2008р.) у викладанні навчальних дисциплін «Міжнародна інвестиційна діяльність» та «Управління міжнародними інвестиційними проєктами».

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення, висновки і наукові результати дослідження, що виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладені в опублікованих автором наукових працях. Результати обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» й оприлюднені на 3 науково-практичних конференціях: науково-практичній конференції «Підвищення ролі банківської системи в економічному зростанні» (18–19 листопада 2004 р., м. Київ, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана); міжнародній науково-практичній конференції «М. І. Туган-Барановський – видатний учений-економіст. Спадщина та новації» (20–21 січня 2005 р., м. Донецьк, Донецький державний університет економіки і торгівлі); Міжнародній науково-практичній конференції «Людський розвиток в Україні: проблеми та перспективи» (9 жовтня 2006 р., м. Київ, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, Міністерство праці та соціальної політики України, Державний комітет статистики України).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи викладено у 10 наукових публікаціях загальним обсягом 5,2 д.а., з них 8 – у наукових фахових виданнях, 2 – матеріали наукових конференцій; особисто автору належить 3,2 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 181 сторінку комп'ютерного тексту. Робота містить 13 рисунків на 7 сторінках, 7 таблиць на 4 сторінках, 8 додатків на 27 сторінках, список використаних джерел налічує 227 найменувань на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, предмет й об'єкт дослідження, наведено інформаційну базу і методологію дослідження, обґрунтовано наукову новизну, розкрито практичне значення та надано відомості щодо апробації отриманих результатів.

У розділі 1 «**Інвестування у контексті глобальної соціалізації розвитку**» здійснено теоретико-методологічний аналіз економічної глобалізації, простежено її прояви та детермінанти, розкрито суперечності цього процесу, визначено соціальні складові іноземного інвестування.

Проведений теоретичний аналіз, а також узагальнення й структуризація основних компонентів глобалізації як процесу всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації, її сучасних проявів і детермінантів дозволили автору виокремити її локальні, регіональні та цивілізаційні «соціальні виклики».

Доведено, що процес соціалізації на всіх рівнях тісно пов'язаний з глобальними детермінантами розвитку суспільства. Під впливом глобалізації змінюється соціальна сфера з її інститутами й інфраструктурою, тобто трансформується соціальна структура суспільства. Соціалізація економіки розглядається як процес, з одного боку, задоволення матеріальних і духовних потреб людини, а з другого – використання людського капіталу у виробництві суспільних благ за об'єктивно обумовленого зростання його цінності.

Автором визначено, що в умовах глобалізації світового господарства суттєво змінюється роль і значення соціальних факторів розвитку суспільства, які виконують подвійну функцію: по-перше, сприяють прискоренню процесу відтворення матеріальних та нематеріальних благ, по-друге – в умовах посилення конкурентної боротьби насамперед між ТНК внаслідок комерціалізації породжує тенденцію обмеження доступу до тих соціальних послуг, які донедавна вважалися загальнодоступними (освіта, охорона здоров'я) і збільшення кількості споживачів (соціальне забезпечення). Показано, що соціалізація глобального економічного простору є необхідною умовою його стабільності і запорукою поступального та рівноважного розвитку, що через вирівнювання умов функціонування економік забезпечує скорочення розриву між багатими та бідними країнами.

У контексті глобальної соціалізації розвитку іноземне інвестування розглянуто не лише як суто економічне, але й соціально-економічне явище. Зокрема, обґрунтовується, що прямі іноземні інвестиції через довгострокові інтереси країни-реципієнта, новітні технології та менеджмент, підвищення продуктивності праці тощо можуть суттєво впливати на стабільний розвиток економіки і зниження рівня бідності. На основі оцінки ролі ПІІ у зниженні бідності населення автор розглядає прямі та непрямі їх впливи: зокрема, ПІІ мають прямий вплив на зростання рівня зайнятості та доходів працівників, задіяних в інвестиційних проектах (компаніях з іноземним капіталом). Проаналізовано найбільш вагомі якісні опосередковані важелі впливу ПІІ на весь спектр питань розвитку людського капіталу, а саме: професійна підготовка, підвищення рівня кваліфікації, освіта, житлове будівництво, здоров'я й інші аспекти поліпшення якості життєдіяльності, що виявляють соціальний ефект прямих іноземних інвестицій (рис. 1).

Рис. 1. Соціальний ефект здійснення ПІІ

Аналіз сутності та змісту понять «економічна глобалізація», «соціалізація економіки», «іноземні інвестиції», «людський розвиток» дав можливість автору виокремити сутність поняття «іноземні інвестиції соціального розвитку» як вкладення іноземного капіталу у суспільні духовні й матеріальні умови існування та діяльності людини. Це, на відміну від існуючих підходів, дозволило дослідити основні форми й об'єкти іноземних соціальних інвестицій, визначити мету, завдання та пріоритети соціально орієнтованої політики іноземних інвесторів. У роботі дисертантом виокремлено основні етапи:

обґрунтування необхідності; 2) визначення напрямів й обсягів; 3) встановлення шляхів оптимізації; 4) оцінка якості й ефективності.

У розділі 2 «Інвестиційні фактори соціально орієнтованого розвитку економіки України» досліджено соціальний компонент економічного розвитку України, проведено аналіз іноземного інвестування та його соціальної спрямованості, висвітлено проблеми інвестиційної співпраці з міжнародними організаціями у соціальній сфері.

Автором обґрунтовується, що на початку нового тисячоліття людський розвиток має стати стратегічною метою соціально-економічної політики будь-якої держави. Україна наразі проходить важливий період реалізації своєї мети щодо підвищення рівня соціального, економічного і демократичного життя до рівня, відповідного європейським стандартам. На підставі аналізу основних кількісних та якісних параметрів стану соціальної сфери України дисертант констатує, що фактична модель ринкової трансформації, запроваджена в процесі реформування економіки України, не мала необхідної соціальної спрямованості, й значна частина проблем, які накопичилися за цей період, породжена розбалансуванням економічних, соціальних і політичних чинників трансформаційного процесу.

Індекс людського розвитку позиціонує нашу державу як країну із середнім рівнем людського розвитку, що унаочнено у складеній дисертантом табл. 1.

Таблиця 1

Індекс людського розвитку України за 1990-2007 рр.*

Рік Звіту ООН	Рік моніторингу	ІЛР України	Світовий ІЛР	Рейтинг України за ІЛР	Кількість країн у рейтингу ІЛР
1993	1990	0,800	–	45	177
1998	1995	0,748	0,772	78	174
1999	1997	0,721	0,706	91	174
2000	1998	0,744	0,712	78	174
2001	1999	0,742	0,716	74	162
2002	2000	0,755	0,722	80	173
2003	2001	0,766	0,722	75	175
2004	2002	0,777	0,729	70	177
2005	2003	0,766	0,741	78	177
2006	2004	0,774	0,741	77	177
2007	2005	0,788	0,743	76	177

* Складено за джерелом: Звіт з людського розвитку в Україні за 2008 рік. Людський розвиток і європейський вибір України // ПРООН. Україна, травень 2008 р.

Україна не в змозі вирішити всі соціальні проблеми своїх громадян за рахунок внутрішніх ресурсів, тому постає необхідність залучення соціально орієнтованих іноземних інвестицій, котрі покликані надати важливий імпульс для оздоровлення економіки України, і в першу чергу – поліпшення добробуту населення.

За даними Держкомстату України у 2008 році в економіку України іноземними інвесторами вкладено 10911,1 млн дол. США прямих інвестицій, що на 25,3% більше надходжень у 2007 році (рис. 2).

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну

Водночас, аналіз зростання обсягів іноземних інвестицій та їх галузевої спрямованості свідчить про те, що близько 1/5 загального обсягу прямих інвестицій в Україну зосереджено у промисловості, приріст іноземного капіталу у 2008 році спостерігався лише на підприємствах, що здійснювали фінансову діяльність, операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг і надання послуг підприємцям.

Із огляду на те, що соціальний ефект забезпечують насамперед прямі іноземні інвестиції промислового спрямування, можна констатувати низьку ефективність іноземного інвестування для соціалізації економіки України. Крім того, проведений аналіз свідчить, що показник прямих іноземних інвестицій на одного мешканця в Україні є найнижчим серед країн Центральної та Східної Європи (77,7 дол. США). Лише у п'яти регіонах обсяг інвестицій на одного мешканця перевищує середній показник в Україні, у дев'яти – складає від 50 до 100% від нього, в інших тринадцяти – менше 50% від середнього у країні. Таким чином, виникає необхідність радикального реформування галузевої та регіональної спрямованості прямих іноземних інвестицій для підвищення їх соціального ефекту.

За контекстом соціальних проблем національного розвитку, як показано у роботі, важливе значення має інвестиційна співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями: Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком, Північним інвестиційним банком, Чорноморським банком торгівлі та розвитку тощо. Найактивнішим іноземним інвестором соціально-економічного розвитку України постає Світовий банк, основними завданнями якого є інвестування розвитку економіки й поліпшення умов життя населення за світовими стандартами. Крім того, банк підтримує зусилля України, спрямовані на інвестування капіталу у людські ресурси шляхом будівництва шкіл, оздоровчих центрів, постачання питної води, електроенергії, захисту довкілля тощо.

Автором ґрунтовно проаналізовано, що у рамках співробітництва за період з 1993 року по 2007 рік країна та МБРР уклали угоди про надання позик для впровадження 34 проектів за

36 підписаними угодами на загальну суму 4798 млн дол. США і 7,67 млн євро, з яких станом на 1 січня 2008 року було використано 3348,25 млн дол. США та 7,67 млн євро. Найуспішнішим проектом Світового банку в Україні є «Фонд соціальних інвестицій», його діяльність упродовж 2002-2008 рр. доводить їх високу ефективність і соціальну спрямованість. Очікується, що внаслідок упровадження проекту користь отримають близько 1 млн громадян України. Крім того, передбачається, що досвід, набутий у межах реалізації проекту, сприятиме реформуванню вітчизняної соціальної сфери.

Однак ситуація з упровадженням інших подібних проектів в Україні не завжди є задовільною, що характеризує показник рівня використання коштів позики, за яким наша країна постійно перебуває в останній десятці позичальників МБРР із менше ніж 10% відповідного використання, гірший показник серед позичальників МБРР має лише Центрально-Африканська Республіка.

Соціалізація економічного розвитку національної економіки постає метою діяльності також інших міжнародних організацій і фондів, зокрема, Міжнародного фонду «Відродження», діяльність якого зосереджена на сприянні відкритості й підзвітності влади, здійсненні судової реформи, реформуванні прокуратури, створенні дієвої системи громадського захисту, наданні широкого доступу до інформації, забезпеченні переходу від державних електронних медіа до громадського телебачення й радіо, запровадженні експериментального тестування у повному обсязі в освітній сфері, збільшенні ролі громадськості у всіх сферах життя країни та сприянні демократизації українського суспільства.

За аналізом співпраці України з міжнародними інвестиційними організаціями у соціальній сфері для більш ефективного використання їх вкладень у соціальні проекти автором запропоновано нові підходи щодо узгодження цілей такої співпраці з нашою країною вдосконаленням методів стратегічного прогнозування й планування, конкретизації завдань іноземних інвестицій соціальної спрямованості на регіональному рівні, а також залученням широкого кола експертів і представників неурядових організацій до прийняття інвестиційних рішень та моніторингу ефективності їх застосування.

У розділі 3 **«Активізація іноземних інвестицій у соціально орієнтований розвиток економіки України»** обґрунтовано необхідність підвищення соціальної ефективності іноземних інвестицій шляхом активізації відповідної спрямованості інвестицій ТНК, макроекономічного стимулювання залучення й раціонального використання соціально орієнтованих іноземних інвестицій.

Ефективність соціальних інвестицій, в тому числі іноземних, автор досліджує у контексті глобальної концепції людського розвитку (первинна самоцінність розвитку людини), що історично та логічно виникла на базі теорії людського капіталу (економічна

доцільність удосконалення людини як фактора виробництва). У роботі доведено, що способи оптимізації зв'язку між економічним зростанням і людським розвитком мають бути наступними: *по-перше*, нарощування інвестицій в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку, що сприяє розвитку і реалізації здібностей людей, їх активній участі у виробництві та розподілі благ; *по-друге*, більш справедливий розподіл доходу і багатства, що забезпечує матеріальну основу розвитку людського потенціалу; *по-третє*, досягнення збалансованості соціальних витрат, що, безперечно, зміцнює економічну базу соціальної сфери суспільства; *по-четверте*, розширення можливостей людей здійснювати свій вибір у політичній, соціальній та економічній сферах, причому особливої уваги потребують групи населення, можливості яких були з різних причин обмеженими (жінки).

Нині внаслідок і соціально-економічної й технологічної відсталості країн, що розвиваються, здебільшого не місцеві фірми, а переважно ТНК постають головними «законодавцями» нових потреб, основними центрами поширення імпульсів щодо перебудови структури споживання, однак такий демонстраційний ефект ТНК у багатьох випадках виявляється лише певною імітацією наслідування стандартів споживання розвинутих країн з ринковою економікою, що супроводжується, до того ж, суттєвою еволюцією системи цінностей і стереотипів поведінки частини населення країн-реципієнтів – цей процес охоплює насамперед заможні верстви суспільства, явно відчувається в урбанізованих центрах багатьох таких країн. У непрямій, віддзеркаленій формі такий ефект дедалі більше виявляє вплив на споживання й психологію мешканців віддалених сільських районів, малозабезпечених верств міста і села.

Із врахуванням зростання масштабів присутності ТНК на вітчизняному ринку прогнозується подальше послаблення соціальної спрямованості їх інвестицій. Саме тому автор наполягає на необхідності розроблення, ухвалення й упровадження на законодавчому рівні концепції державного регулювання діяльності ТНК і підтримання вітчизняного виробника. Разом із цим, важливо наділити Кабінет Міністрів України повноваженнями тимчасово встановлювати додаткові обмеження і додаткові зобов'язання соціальної спрямованості в межах загального правового статусу нерезидентів.

Автором також виявлено напрями впливу ТНК на розвиток людських ресурсів та обґрунтовується необхідність залучення іноземних інвестицій на засадах соціального партнерства (рис. 3).

Рис. 3. Напрями впливу ТНК на розвиток людських ресурсів

Доведено, що важливим аспектом впливу транснаціональних корпорацій на розвиток людського капіталу є формування корпоративної культури у країнах-реципієнтах. Оскільки

вона відображає соціально-культурні цінності країни походження, її взаємодія з цінностями приймаючої країни породжує певні суперечності: конфлікти виникають внаслідок несумісності норм і зразків підприємницької поведінки, ціннісно-мотиваційних відмінностей, невідповідності соціокультурних стереотипів.

Дисертантом визначено, що упродовж наступних років головні акценти державної політики мають бути зосереджені на розв'язанні проблем поліпшення інвестиційного клімату для активізації залучення соціально орієнтованих іноземних інвестицій шляхом введення попередніх зобов'язань з боку уряду щодо виконання стратегічних програм, ініційованих міжнародними фундаціями, зокрема, моніторингом та оцінюванням тих, що стосуються спільного фінансування; вирішення проблеми із координуванням підходів до мобілізації ресурсів, що передбачали б плідну співпрацю уряду України з міжнародними організаціями за напрямом підтримання учасників, подолання зайвої конкуренції між ними з приводу залучення й використання необхідних ресурсів; дотримання міжнародних стандартів щодо залучення персоналу, закупівлі товарів і послуг, удосконалення фінансового менеджменту, особливо щодо реалізації проектів у сфері охорони здоров'я й освіти; активне використання місцевих ресурсів, зокрема, товарів і послуг вітчизняних підприємств, що дасть можливість посилити інституційну спроможність національних владних структур і громадянського суспільства у виборі варіантів оптимального й ефективного використання соціально орієнтованих іноземних інвестицій.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичні узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо процесів міжнародного інвестування у контексті соціалізації світогосподарського розвитку. Дисертаційне дослідження дозволило зробити низку висновків теоретичного, наукового, прикладного характеру.

1. Дослідження й структуризація основних компонентів економічної глобалізації, її сучасних проявів і детермінантів дозволяють автору розглядати її з двох сторін: з позитивної – як джерело розвитку, стимулятор технологічного прогресу і конкуренції; з негативної – як процес, що породжує нові суперечності, конфлікти й кризи, соціально-економічні нерівномірності та диспропорції. Маючи загалом об'єктивну основу, економічна глобалізація реально й найбільш відчутно впливає безпосередньо на суспільні взаємовідносини, охоплюючи всі сфери життєдіяльності.

2. За умов глобальної інформаційної, технологічної, економічної, політичної, культурної інтеграції й уніфікації виникають «соціальні виклики» – локальні, регіональні,

цивілізаційні. Соціалізація розглянута як процес задоволення зростаючих матеріальних та духовних потреб людини, що передбачає ефективність використання людського капіталу у виробництві суспільних благ і зростання його цінності. Визнаючи сутність соціалізації економіки, доцільно виходити не стільки з позицій формаційного підходу, скільки з сучасних цивілізаційних реалій. Пріоритетними стають інноваційна спрямованість інвестиційної діяльності, інтелектуалізація економіки для забезпечення внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності.

3. Глобальна соціалізація, з одного боку, сприяє прискоренню процесу відтворення матеріальних та нематеріальних благ, а з другого – обмежує доступ до традиційно загальнодоступних соціальних послуг внаслідок їх комерціалізації (освіта, охорона здоров'я) та збільшення кількості користувачів фондів соціального забезпечення. Загалом соціалізація через вирівнювання умов функціонування економік забезпечує скорочення розриву між багатими та бідними країнами. Зміст, спрямованість та ефективність програм соціального розвитку доцільно розглядати залежно від принципово нових стратегій інвестиційної діяльності суб'єктів міжнародних відносин, оскільки сучасна концепція подолання бідності ґрунтується на необхідності залучення капіталу не лише в економіку, але й у соціальну сферу через використання нових форм та інструментів управління з метою вирішення сучасних проблем розвитку людини.

4. Іноземні інвестиції соціального розвитку у широкому розумінні – це вкладення іноземних інвесторів у людину, асоціацію громадян, трудові колективи, державні інститути, політичні партії, громадські організації тощо. У вузькому розумінні – це процес іноземного інвестування у людський капітал, який у системі сучасного суспільного виробництва посідає центральне місце, бо визначає цілі та напрями конкурентоспроможного розвитку. У соціально орієнтованій інвестиційній діяльності (внутрішній, іноземній, зовнішній) доцільно виділяти форми її прямого впливу (інвестиції у соціальні галузі) і опосередкованого (інвестиції у виробництво й інфраструктуру).

5. Міжкраїновий аналіз впливу іноземних інвестицій на добробут окремих груп населення доводить: як переваги (іноземні фірми-інвестори, працівники та населення країни-реципієнта від можливого збільшення соціальних послуг за рахунок податків на доходи від ПП), так і загрози (робітники країни-інвестора, оскільки прямі іноземні інвестиції означають своєрідний «експорт» робочих місць; конкуруючі фірми країни-реципієнта; прибутки ТНК складніше оподаткувати й уряди або перекладають недоодержану суму податкових надходжень на інших платників, або скорочують фінансування за рахунок бюджету соціальних програм).

6. Соціалізація української економіки має бути спрямованою на формування європейських стандартів розвитку. Базовою передумовою примноження національного

людського капіталу є розроблення та реалізація довгострокової стратегії модернізації системи освіти, наближення її якості до світових стандартів. Сучасна демографічна ситуація в Україні, тенденція до погіршення якості життя не сумісні із соціально орієнтованою ринковою економічною системою. Зазначені тенденції необхідно оцінювати з урахуванням наслідків так званої «соціальної» орієнтації бюджету (акцент на необґрунтоване підвищення соціальних трансфертів, що руйнує трудову мотивацію, породжує хронічне невиконання соціальних зобов'язань держави тощо). За умов обмеженості внутрішніх джерел соціального розвитку необхідно активізувати діяльність із залучення іноземних інвестиційних ресурсів насамперед транснаціональних корпорацій на засадах соціального партнерства.

7. Продовження в цілому ефективного співробітництва України з міжнародними організаціями (ООН, Світовим банком, Міжнародним фондом «Відродження» тощо) є доцільним та виправданим, оскільки напрями їх діяльності мають винятково важливе значення для соціального розвитку України: підвищується економічна активність населення, зростає участь громад у розв'язанні власних соціальних проблем, поліпшується доступ до існуючих та створення нових соціальних послуг, запроваджуються міжнародні соціальні стандарти. Для більш ефективного використання коштів міжнародних організацій, спрямованих на реалізацію соціальних проєктів, доцільно запровадити нові підходи для узгодження цілей співпраці через удосконалення методів стратегічного планування, конкретизацію завдань на регіональному рівні, залучення широкого кола експертів і представників неурядових організацій до процесу прийняття інвестиційних рішень та системного моніторингу їх ефективного використання.

8. Головні акценти державної політики мають бути зосереджені на формуванні сприятливого інвестиційного середовища для залучення іноземних інвестицій у розвиток людського капіталу. Підвищення їх соціальної ефективності уможлиблюється реалізацією системи заходів: погодження національних інтересів з мотивацією безпосередніх інвесторів; міжнародна координація з мобілізації інвестиційних ресурсів, моніторинг їх цільового (соціально орієнтованого) використання; розвиток фінансового менеджменту при реалізації іноземних інвестиційних проєктів у соціальній сфері; міжнародна стандартизація, забезпечення транспарентності обліково-аналітичних процедур тощо.

9. Макроекономічне стимулювання іноземних інвестицій у розвиток людського капіталу має відповідати національним інтересам, насамперед: пріоритетність освіти та професійного зростання; забезпечення рівності доступу різних верств населення до висококонкурентних видів і сфер діяльності; інноваційність соціальних програм і проєктів. Одночасно доцільно активізувати інвестування на розвиток депресивних регіонів (громад), поліпшення довкілля, умов і безпеки праці, що відповідає загальновизнаним принципам сталого розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Диба О. М. Соціальний розвиток у системі соціальної безпеки / Диба О. М., Поснова Т. В., Халю О. Л. // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. праць / голов. ред. О.О. Шубін. – Вип. 16, т. 1. – Донецьк : Дондуєт, 2004. – С. 126–131 (0,5 д.а., особисто автору 0,2 д.а., проаналізовано рівень соціального забезпечення населення).
2. Диба О. М. Особливості соціальної спрямованості інвестицій у постіндустріальній економіці / Диба О. М., Юрченко О. В. // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць мол. учених та аспірантів / відп. ред. С. І. Дем'яненко. – Вип. 13. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 13–22 (0,6 д.а., особисто автору – 0,3 друк. арк., визначено роль соціальних інвестицій в економіці).
3. Диба О. М. Система регулювання інвестиційної діяльності / Диба О. М., Кириленко В. І. // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць мол. учених та аспірантів / відп. ред. С. І. Дем'яненко. – Вип. 12. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 35–42 (0,5 д.а., особисто автору – 0,1 д. а., здійснено оцінку інвестиційної діяльності).
4. Диба О. М. Основні напрями соціальної спрямованості іноземних інвестицій у трансформаційній економіці / Диба О. М. // Формування ринкової економіки : міжвід. наук. зб. – Вип. 14. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 205–213 (0,6 д.а.).
5. Диба О. М. Взаємозв'язок системотвірних категорій інвестиційного процесу / Диба О. М. // Економіка та підприємництво : зб. наукових праць мол. учених та аспірантів / відп. ред. С. І. Дем'яненко. – Вип. 17. К. : КНЕУ, 2006. – С. 32–41 (0,6 д.а.).
6. Диба О. М. Основи теорії диверсифікації інвестиційної діяльності / Диба О. М., Василенко Д. В. // Науковий виробничо-практичний журнал «Ринок цінних паперів України». – 2006. – № 9–10. – С. 35–43 (1,1 д.а., особисто автору – 0,5 д.а., проаналізовано ефективне управління інвестиційною діяльністю).
7. Диба О. М. Соціальна сфера і соціальна держава: змістовно-аналітичний аспект / Штуль В. П., Бебело С. А., Диба О. М. // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць мол. учених та аспірантів. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. 19. – С. 110–119 (0,6 д.а., особисто автору – 0,2 д.а., проаналізовано основні принципи соціалізації економіки).
8. Диба О. М. Фонд соціальних інвестицій як найуспішніший проект Світового банку в Україні / Диба О. М. // Економіка та підприємництво : зб. наукових праць мол. учених та аспірантів / відп. ред. С.І. Дем'яненко. – Вип. 20. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 79–86 (0,5 д.а.).

В інших виданнях:

9. Диба О.М. Цілі інвестиційної політики у трансформаційній економіці / Диба О.М. // Підвищення ролі банківської системи в економічному зростанні : мат-ли наук.-практ. конф. 18–19 листопада 2004 р. / наук. ред. А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 262–263 (0,1 д.а.).

10. Диба О.М. Моніторинг інвестиційної безпеки / Диба О.М. // М. І. Туган-Барановський – видатний учений-економіст. Спадщина та новації : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. 20-21 січня 2005 р. / голов. ред. О.О. Шубін. – Донецьк : Дондуєт, 2005. – Т. П. – С. 44–45 (0,1 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Диба О.М. Соціальні виміри іноземного інвестування економіки України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини, ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”, Київ, 2009.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню ролі іноземних інвестицій у соціалізації економічного розвитку України. Розроблено теоретичні та практичні рекомендації з оптимізації масштабів і структури іноземного інвестування соціальної сфери. Визначено зміст і напрями соціалізації розвитку. Розкрито сутність і складові іноземних інвестицій соціального розвитку.

Проведено поглиблене дослідження економічної глобалізації, її сучасних проявів і детермінантів, виокремлено соціальні компоненти іноземного інвестування. Визначено напрями інвестування соціалізації розвитку країн в умовах глобалізації. Обґрунтовано соціальні пріоритети економічного розвитку України. Проаналізовано соціальну спрямованість іноземних інвестицій в національну економіку, виокремлено напрями активізації соціальної спрямованості інвестицій ТНК та міжнародних організацій. Запропоновано шляхи поліпшення інвестиційного клімату засобами макроекономічного регулювання для активізації залучення соціально орієнтованих іноземних інвестицій в Україну.

Ключові слова: глобалізація, соціалізація розвитку, людський капітал, міжнародні організації, транснаціональні корпорації, соціальна ефективність іноземних інвестицій.

АННОТАЦИЯ

Дыба О.М. Социальные измерения иностранного инвестирования экономики Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 – Мировое хозяйство и международные экономические отношения, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев, 2009.

Диссертация посвящена комплексному исследованию роли иностранных инвестиций в социализации экономического развития Украины. Разработаны теоретические и практические рекомендации по оптимизации масштабов и структуры иностранного инвестирования социальной сферы. Определены содержание и направления социализации развития. Раскрыта сущность и составляющие иностранных инвестиций социального развития.

Разработаны подходы к исследованию объективно обусловленного противоречивого процесса социализации как одной из ключевых тенденций мирового развития с выделением его инвестиционного компонента. Доказано, что в условиях глобализации социальные измерения развития национальных экономик как отражают этот процесс, так и становятся все более зависимыми от вызовов – локальных, региональных, цивилизационных; определено, что инвестиционные механизмы рыночных экономик развитых стран в целом обеспечивают рост социальных стандартов жизнедеятельности человека; в отношении развивающихся и транзитивных экономик необходимы целеполагающие социально мотивационные мероприятия как внутреннего, так, и особенно, внешнего инвестирования.

Доказано, что процесс социализации на всех уровнях тесно связан с глобальными детерминантами развития общества. Под воздействием глобализации изменяется социальная сфера с ее институтами и инфраструктурой, то есть трансформируется социальная структура общества. Социализация экономики рассматривается как процесс, направленный с одной стороны, на удовлетворение материальных и духовных потребностей человека, с другой – использование человеческого капитала в производстве общественных благ объективно обуславливает рост его ценности.

Дана комплексная характеристика социально ориентированной инвестиционной деятельности (внутренней, иностранной, смешанной) с выделением определяющих форм ее прямого (инвестиции в социальные отрасли) и непрямого действия (инвестиции в производство и инфраструктуру).

Обосновано социальные приоритеты экономического развития национальной экономики Украины, проанализирована социальная направленность иностранных инвестиций в ее развитие, выделены направления активизации социальной направленности инвестиций ТНК и международных организаций. Предложены пути усовершенствования инвестиционного климата макроэкономическим регулированием для активизации привлечения социально ориентированных иностранных инвестиций в Украину.

Получило развитие обоснование целесообразности и необходимости взаимодействия Украины с международными организациями в будущем, определены приоритеты такого взаимодействия в условиях глобализации экономических отношений путем институциональных реформ, которые при содействии становлению гражданского общества с его политическими свободами расширяют доступ всего населения к получению социальных услуг и благ: качественного и доступного образования, медицинского обслуживания, возможности творческой самореализации, что становится возможным с увеличением занятости, преодолением бедности, реформированием социальной инфраструктуры.

Рекомендации автора по активизации привлечения и эффективного использования иностранных инвестиций в социальное развитие Украины имеют практическое значение. Для того, чтобы приоритетные сферы, определенные в процессе реализации иностранных инвестиций социального направления, не частично, а полностью совпадали с приоритетами, определенными в программах действий правительства, автором предложено внедрить новые подходы для согласования целей сотрудничества иностранных инвесторов с Украиной путем усовершенствования методов стратегического прогнозирования и планирования, конкретизации заданий в отношении иностранных инвестиций социальной направленности, в том числе на региональном уровне.

Определено, что в будущем главные акценты государственной политики должны быть сосредоточены на решении проблем улучшения инвестиционного климата для активизации привлечения социально ориентированных иностранных инвестиций путем введения обязательств со стороны правительства относительно выполнения стратегических программ, инициированных международными фондами, в частности, мониторингом и оцениванием тех, которые касаются общего финансирования; координирования подходов к мобилизации ресурсов, которые предусматривали бы плодотворное сотрудничество правительства Украины с международными организациями, поддержки организаций-участников, преодоления конкуренции между ними по поводу привлечения и использования необходимых ресурсов; соблюдения международных стандартов относительно привлечения персонала, закупки товаров и услуг, усовершенствования финансового менеджмента, особенно реализации проектов в сфере здравоохранения и образования; активного использования местных ресурсов, в частности, товаров и услуг отечественных предприятий, что даст возможность усилить институциональную возможность национальных органов власти и гражданского общества в выборе вариантов оптимального и эффективного использования социально ориентированных иностранных инвестиций.

Ключевые слова: глобализация, социализация развития, человеческий капитал, международные организации, транснациональные корпорации, социальная эффективность иностранных инвестиций.

ANNOTATION

Duba O. M. Social Evaluation of Foreign Investment of Ukrainian Economy. - Manuscript.

The thesis for obtaining the Degree of Candidate of Economic Sciences. Speciality 08.00.02 - Word Economy and International Economic Relations. SHEE «Vadym Getman Kyiv National Economic University», Kyiv, 2009.

The thesis is devoted to comprehensive research of the role of foreign investments in the socialization of the economic development of Ukraine. Theoretical and practical recommendations on scale optimization and structures of foreign investments into social spheres have been developed. The essence and components of foreign investments of social development have been revealed.

Profound research of economic globalization has been carried out, its present structures and determinates have been investigated, social components of foreign investments have been defined.

The approaches to investments in the socialization development of the countries in global environment have been stated.

Social priorities of the economic development of Ukraine have been substantiated. Social priorities of foreign investments in the national economy, approaches to the activization of social directions of investments made by transnational corporations and international institutions have been analysed. Ways of improving the investment environment by the means of macroeconomic regulations to activize socially-oriented investments in Ukraine have been suggested.

Key words: globalization, socialization of development, human resources, international institutions, transnational corporations, social efficiency of foreign investments.